

УДК 32.019.51

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДІЮЮЧОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Гуманізм та освіта : міжнародна науково-практична конференція. —
Вінниця, 2008 <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/kornienko.php>

Корнієнко В. О., доктор політ.наук, професор, зав.кафедрою українознавства, політології і права Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця, Україна

Процес соціалізації, під яким, зазвичай, розуміють засвоєння індивідом соціальних цінностей суспільства впродовж життя й знаходження власного місця в суспільстві, — явище досить складне і суперечливе. Тим паче, коли йдеться про соціалізацію молоді, ще й політичну. З одного боку, суперечливість цього процесу пов'язана із тим, що агітація будь-яких політичних моментів, чи ідеологічних позицій у вузах, згідно закону, є забороненою. З іншого боку, саме молодь, яка здобуває освіту (студіююча молодь), здатна чинити найбільш відчутний опір старим зразкам мислення й поведінки.

Варто зазначити, що метою соціалізації є формування в особистості такої культури мислення і поведінки, яка б втілювала в собі соціокультурні форми і взірці того чи іншого суспільства та дозволяла цій особистості не лише вливатися в соціокультурне життя, але й творчо вдосконалювати його. У залежності від соціокультурних умов і обставин соціалізація відбувається або як суб'єкт-об'єктний, або як суб'єкт-суб'єктний процес; відповідно її кінцевим результатом виступає або людина-продукт, яка відтворює існуючі соціальні відносини і культуру, або людина-творець, здатна формувати нові культурні програми, що детермінують соціальні зміни і перехід до суспільства нового типу.

До речі, факти реального життя також свідчать про те, що молоде покоління, із часу здобуття Україною незалежності, незначною мірою виявляло інтерес до сфери політики (за винятком окремих епізодів, як от акції непокори 2001 р. „Україна без Кучми”), скоріше було політично пасивним. Але події, пов'язані з Помаранчевою «революцією» в Україні, де важливу роль відіграла студентська молодь, довели протилежне – молодь здатна бути вирішальним політичним рушієм назрілих трансформацій. Іншою і не менш важливою проблемою, яка виходить за межі даної статті, залишається тут відповідь на запитання: чи є це фактом її власного самовиявлення, чи технологічно зумовленим процесом?

В цілому розмаїтість наукових розвідок у руслі дослідження проблем політичної соціалізації свідчить про складність цього процесу, потужний науковий потенціал щодо можливостей висвітлення різних його аспектів. Разом з тим підкреслимо, що дотепер ще не склалося узгодженої позиції стосовно феномена політичної соціалізації загалом та його особливостей на молодіжній стадії, зокрема.

Термін соціалізація у своїх наукових працях у різні роки (XIX-XX століття) досліджували такі західні вчені, як Г. Тард, Е. Дюркгайм, Г. Зіммель, А. Валлон, Ж. Піаже, Т. Парсонс, М. Вебер, Е. Гідденс, Ч. Кулі, Р. Мертон, Дж. Мід, М. Мід, Н. Смелзер, З. Фройд, Е. Фромм, Т. Шибутані, П.Бурдьє. Проблеми політичної соціалізації досить широко висвітлюються в сучасній науковій літературі. В рамках філософсько-політологічної і соціологічної парадигм досліджується соціально-політичний контекст політизації людини (А. Бандура, Н. Гедікова, Д. Істон, Дж. Денніс, С. Оксамитна, Ф. Рудич, Б. Скіннер, Р. Уолтерс, Е. Швачко), соціального мислення (К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський), психосемантичного підходу, який широко застосовується у прикладних дослідженнях особливостей політичних орієнтацій в епоху перехідного суспільства (А. Мітіна, В. Петренко), проблем політичного виховання підростаючих поколінь (М. Боришевський, Н. Гаврилів, І. Жадан, О. Кожем'якіна, С. Максименко), особливостей масової політичної свідомості українців та проблем взаємодії влади і громадянина (О. Боришполець, О. Валецький, В. Татенко, А. Колодій), проблем становлення політичної ідентичності особистості в умовах трансформації політичної системи країни (В. Москаленко, І. Варзар, В. Лизанчук), концептуальних основ регулятивних і детермінуючих параметрів політичної соціалізації особистості (В. Циба). Робляться спроби окреслити основи політичної психології як науки у комплексних дослідженнях політичної свідомості, поведінки індивіда (М. Боришевський, Г. Гозман, Г. Дилігенський, М. Пірен, О. Шестопап).

Отже, актуальність такого дослідження очевидна з огляду на відсутність комплексного підходу до вивчення проблеми соціальних ролей та політичних ідентичностей молоді, потреби вироблення ефективної державної молодіжної політики, а також акцентування уваги на необхідності тіснішої інтеракції із суспільством загалом, студіюючою молоддю, як динамічною спільнотою, зокрема. А багатовимірність феномену політичної соціалізації студіюючої молоді й надалі вимагає досліджень на стику чи пограниччі різних соціогуманітарних наук, передовсім політичних та соціологічних. Аналіз проблеми має здійснюватися не лише на теоретичному або на емпіричному рівнях, а дотримуватися вимог органічного сполучення методологічної та методичної компонент. Такий підхід надає змогу не лише на теоретичній основі побудувати емпіричне дослідження, але й за допомогою одержаних даних виявити певні вади і вдосконалити вже напрацьовані наукові концепції.

Процес становлення і структурування політико-ідеологічного простору держави ставить перед молодими людьми ряд запитань, які стосуються визначення свого ставлення до тих ідеологічних цінностей, які презентуються суб'єктами політичного процесу, формування стійких політичних і ідеологічних пріоритетів, уявлень про відповідні цілі в сфері політичних відносин, засобів досягнення цих цілей.

Вибір молоді є не випадковим, так на думку В.О. Васютинського “молодь вже незабаром визначатиме основні вектори розвитку українського

суспільства”, знаходиться у тому “специфічному віці, коли в основному сформувалися особистісні структури, що забезпечують більш-менш повноцінне входження молодого особи у світ “справжнього”, дорослого життя” [[1], с.164].

Дослідження соціального самовизначення (окремим випадком якого є політико-ідеологічне) індивіда стає особливо актуальним в трансформаційні періоди, котрі, з однієї сторони пов’язані з розпадом соціальних зв’язків і сформованого образу світу, коли інтеріоризовані ціннісні орієнтації і ідеали не вписуються в нові суспільні, культурні й соціальні відносини, з іншої - вимагають переглянути, змінивши ціннісне наповнення особистісної диспозиційної структури налаштувавшись на нові культурно-історичні умови.

Г.Андреевою було виділено основні процеси властиві масовій свідомості, на які ситуація нестабільності та невизначеність суттєво впливає, і які вимагають соціально-психологічного аналізу. До таких явищ масової свідомості відноситься: глобальна ломка соціальних стереотипів, зміна базових цінностей, криза ідентичності [[2], с.48], спостерігається утруднення соціального самовизначення. Інші дослідники соціального самовизначення В.Хесле та Г.Гарфінкель до вищевказаних додали ще розпад колективної пам’яті (суспільної свідомості), втрату віри у майбутнє, невідповідність між уявленнями про себе, власну культуру, сприймання своєї культури іншими, почуття меншовартості, втрата базових цінностей [[3], с.121]. Але такий стан кризи триває недовго, позаяк людина намагається відновити нехай не таке як було, але все ж відносно упорядковане цілісне сприймання світу. Індивід шукає нові культурні, ідеологічні моделі, які б упорядкували його сприйняття світу, адже сукупна свідомість суспільства, не може існувати поза ідеологічною заангажованістю. Саме ідеологію Е.Еріксон вважав соціальним інститутом, що відповідає за особистісну і колективну ідентичність [[4], с. 145].

Розглядаючи самовизначення в соціально-політичному просторі, тут нас більше повинна цікавити саме соціальна (політико-ідеологічна) ідентичність, як один із етапів на шляху політико-ідеологічного самовизначення молодого людини. Під політико-ідеологічною ідентичністю можна, на нашу думку, розуміти ототожнення індивіду з тим чи іншим соціальним загалом, носіями тої чи тої системи цінностей, орієнтацій, політичної поведінки, яка відображає, як індивід сприймає, характеризує і відчуває самого себе як своєрідного об’єкта (агента), носія суспільних відносин. Вона проявляється опосередковано і служить джерелом мотивації. Таким чином, політико-ідеологічна ідентичність передбачає активне діяльнісне ставлення особистості до подій соціально-політичного життя суспільства.

Аналізуючи процес трансформації принципів та суті політичної соціалізації молоді сьогодні варто виділити, на наш погляд, 5 векторів цього процесу.

Перший вектор стосується зміни процесу політизації від стабільності до нестійкості, дифузності, невизначеності. Політична свідомість української молоді, змушена була пристосовуватися до умов, “коли на більшість питань немає готових, усвідомлених стійких особистісних та соціально-схвалюваних відповідей, нормативів та думок” [[5], с. 77]. Адже в уніфікованій державі існувала чітка визначеність та монологічність політико-ідеологічної сфери, що пронизувала всю структуру соціалізації, проходила як базова через всі її агенти: в тому числі й через освіту й виховання — від дитячих пісеньок про щасливе майбутнє з рідною єдиною партією до інтеграції з нею ж через ініціацію. Ця уніфікована ідеологія була радше культурним феноменом, аніж політико-ідеологічним. Отже, інтеріоризовані цінності комуністичної ідеології, проартикульовані основними соціалізуючими суб’єктами соціальної структури впливали на світогляд когорти молодих людей, які впліталися в це ідеологічне мереживо в процесі ціннісної трансляції між поколіннями, формуючи біографію, визначаючи їх майбутнє. Не було потреби розвиватися інтересу до політичного життя суспільства у масовій свідомості, підкріплюючи його політичною компетентністю та відповідальністю. Процес соціальної ідентифікації більшості тодішньої молоді перебував в стадії “обумовленості” (згідно з означенням Д.Марсія статусом ідентичності), коли політичні настанови передавалися від старшої вікової когорти молодшій, що сприймала їх без відповідної аналізу, соціальної рефлексії. Політична структура суспільства сприймалась як даність, впливати на яку своїми рішеннями чи діями не було змоги, та й відповідно нужди. А процес зміни політичного устрою сприяв ломці стереотипів, соціальних уявлень, поставив перед сучасними молоддю проблеми соціальної рефлексії суспільно-політичної дійсності, яка передбачає мобілізацію здатностей людського мислення до абстрагування, до формування знання далекого від конкретного міжособистісного досвіду.

Другий вектор політичної соціалізації — від уніфікованості (визначеності) до різноманітності. Тобто, на зміну чітко окресленій кількості соціальних виборів, яка існувала раніше і викликала хіба що неусвідомлений протест певній безальтернативності, прийшла незвично велика кількість політичних партій, зрозуміти різницю між ідеологічними поглядами яких важко навіть людині, яка цікавить політичними подіями країни. Різницю можна побачити лише хіба що між партіями, які лежать крайніх позиціях ціннісного континуума.

За результатами різноманітних соціологічних досліджень громадянської свідомості та самосвідомості на кінець 2007 року майже половина громадян не знають, яка партія представляє найкраще їх інтереси й погляди, або висловились, що такої немає взагалі (на нашу думку, кількість політико-ідеологічно невизначеної молоді значно вища), менше третини — вважає що вони не потрібні, більше третини — не визначились з цього питання, і це за умови, що більше половини громадян надають високу підтримку такому інституту демократії, як політичні партії.

Поведінка й політична свідомість нашої студуючої молоді в цих умовах виглядає вкрай парадоксальною, чи, ба навіть, раціонально-матеріальною: купивши елементарну риболовну вудку за 18 грн., начипивши на неї по черзі відповідні прапорці партій-суб'єктів виборчого процесу, ставши обабіч дороги, по якій прямують кортежі різних партійних сил, що відвідують з метою агітації той чи інший регіон, можна заробити непогані, з точки зору студентської стипендії, гроші.

Але треба вказати на певний вплив порівняльної оцінки матеріального становища на політичні уподобання студентів. Так, соціологічні дослідження стверджують, що відносно благополучна молодь тяжіє до ліберально-ринкових цінностей і, відповідно, підтримує ліберальні політичні сили, менш благополучна частина молоді підтримує націонал-патріотичні сили, неблагополучна – соціалістичні. Серед студентів, які вважають власне матеріальне становище кращим порівняно з одногрупниками, 22% респондентів обрали ліберальний напрям; серед тих, хто відносить себе до більшості за матеріальним становищем – 16%; а для тих, хто оцінює своє матеріальне становище як гірше, цей показник становив 14% [[6]].

Єдине, на чому ще варто наголосити, це більша політична обізнаність студентів з високою оцінкою власного матеріального становища. 15% респондентів цієї групи не змогли визначитися з політичним напрямом, тоді як у групі тих, хто відносить себе до більшості, цей показник становив 20%, серед тих, хто вважає власне матеріальне становище гіршим ніж у одногрупників, – 21%. Ці результати підтверджуються і відповідями на запитання стосовно ставлення до політики. Як з'ясувалося, із підвищенням порівняльної оцінки власного матеріального становища знижується відсоток тих, хто не цікавиться політикою і, відповідно, зростає відсоток тих, хто цікавиться політикою «регулярно» або «час від часу». Так, серед тих, хто оцінює власне матеріальне становище як гірше, ніж у одногрупників, 18% респондентів не цікавляться політикою взагалі, 41% – цікавляться час від часу, 31% – цікавляться регулярно; в групі студентів, які відносять себе до більшості за матеріальним становищем, ці показники становлять 17%, 44%, 33%; в групі, де студенти оцінюють власне матеріальне становище як краще – 12%, 44%, 38% [6].

Третій вектор — зміщення у величині від глобальної до артикульованої, детальної. За дослідженням В. Павленко та Н. Корж це стосується тенденції зниження рівня соціальної ідентичності в суспільстві, так звана, гіперперсоналізації, тобто зростання значення індивідуальних та особистісних характеристик, а не групових [5, с.85-86].

Десятки років нашою освітою навіювались цінності колективізму забуваючи про індивідуальну значимість, акцентуючи увагу на важливість групового членства. В суспільстві, де відкрито панують егоїстичні інтереси власне індивідуалізація втрачає смисл, або ж не виходить за рамки мікрорівня, виявляючись лише в локальних, побутових, особистісних альтернативах; на макрорівні ж, під яким ми розуміємо рівень формування та впливу на політичну структуру суспільства з її цінностями, ідеалами

спостерігався обмежений однонаправлений вплив політичних настанов, від так званої еліти до населення. Перебудова ж обернулася верховенством індивідуальних цілей та потреб, не піклуючись про групові. Можливо, з огляду на ці обставини національна ідея, на яку апелювали ідеологи перших років незалежності не спрацювала.

Четвертий вектор процесу політичної соціалізації — від потреби в самоповазі через групову належність до потреби в смислі. У ситуації нестабільності, більш значимою стає потреба пошуку смислу життя, чим пошук “своєї” групи, рис відмінності своєї групи від іншої (явище гіперперсоналізації та десоціалізації, про які ми зазначали вище) [2, с. 51].

Безумовно, потреба в смислі життя характеризує дорослі форми поведінки і тому не можемо обійти її, коли ми маємо справу з процесом дорослішання особистості, становленням соціального “я” людини. В.Франкл розглядає прагнення до пошуку і реалізації людиною смислу свого життя як природжену мотиваційну тенденцію, та властиву всім людям і, яку, можна назвати основним двигуном дій і розвитку людини [[7]]. Потреба в смислі життя утворює той “вузол”, що дозволяє людині, по-перше, інтегрувати численні вимоги, що йдуть з різних сфер його життєдіяльності, будуючи життя не як послідовність розрізнених випадків, а як цілісний процес, що має мету і наступність, і, по-друге, допомагає людині інтегрувати всієї його можливості, максимально мобілізуватися для реалізації тим задач, які вона ставить собі, у відповідності до виробленої Я-концепції і концепції життя. Але замикаючись на самому собі, пошук смислу життя так би мовити, приречений на те, щоб “залишатися лише на рівні юнацького максималізму, що створює реальну загрозу залишитися в тенетах стійкого егоцентризму та зосередженості на собі, особливо за умови кризової свідомості у індивідів з рисами нейротизму, або ж зі схильністю до таких проявів в зв'язку з умовами виховання (низька самооцінка, тривожність, страх, невпевненість у завтрашньому дні, низький рівень самоповаги)” [6, 98]. Однак, незважаючи на всі суб'єктивні труднощі, ці пошуки містять у собі великий позитивний потенціал: у пошуку смислу життя виробляється світогляд, розширюється система цінностей, формується той моральний стрижень, що допомагає справитися з першими життєвими негараздами, юнак починає краще розуміти навколишній світ і самого себе, набуває, висловлюючись словами Е.Еріксона, “тотожності самому собі”[4].

П'ятий вектор процесу політичної соціалізації — від оцінкової полярності до врахування різних думок і намірів. Якщо в радянській державі соціалізаційні процеси відбувалися під чіткою детермінантою, обумовлювалися пануючою системою, яка вважалась єдино правильною, критикувати чи сумніватися у їхній неоднозначності не дозволялося, то розвал монолітної держави оголив амбівалентність оцінки соціально-політичних явищ.

Таким чином, знаходження свого місця у суспільстві через процес політичної соціалізації є можливим як за умови сформованості персоніфікації, так і сформованої соціальної (групової) ідентичності.

Задовольняючи же через групове членство, свою базальну потребу в самоповазі, молода людина відповідає на запитання: “Що є для мене суспільство?”, “Хто я в суспільстві?”, тобто вирішує проблему свого соціального самовизначення.

Аналіз самовизначення в політико-ідеологічній сфері свідчить, що це не тільки процес входження в соціально-світоглядну структуру суспільства, а й реалізація своєї неповторності, ініціативності, відповідальності, творчого відношення до навколишньої дійсності, своєї індивідуальної природи, враховуючи потреби і можливості як власні, так тої соціальної групи до якої входить індивід, прийняття цінності окремої соціальної групи (соціально-психологічний підхід). Потреба у політико-ідеологічному самовизначенні проявляється у синтетичному для нього віці – юності, коли є всі передумови, як фізичні, соціальні, так і інтелектуальні. Суспільство повинно надавати молодій людині можливість самій визначити свій життєвий шлях і вирішувати основні життєві проблеми, певною мірою впливати своїм волевиявленням на хід суспільно-економічних перетворень; хіба що свобода вибору обмежується лише досягнутим рівнем суспільного розвитку. Але молодь досить часто не готова до такого вибору, для неї він видається занадто когнітивно складним, чи пов’язаним з особистісним утиском, коли чиниться опір маніпулятивним тенденціям зі сторони суб’єктів політичного процесу, чи пов’язаним ще з однією кризою, ідеологічною, наслідком якої може бути означення власних політико-ідеологічних цінностей, переконань, тобто політико-ідеологічне самовизначення.

Висновки

Таким чином, сьогодні перед українською молоддю відкриваються можливості самостійної інтерпретації соціальної дійсності і вибору способів дій, стилю життя, які є, на її думку, найбільш адекватні суспільним змінам. У політичній сфері молодь здатна здійснити значну підтримку новообраного політичного курсу, сприйняти демократичні цінності з урахуванням власних національно унікальних традицій, виступити не тільки об’єктом, але й активним суб’єктом політики.

Політична соціалізація, враховуючи особливості синтезованого підходу (поєднання структурного функціоналізму, інтеракціонізму та когнітивізму) є безперервним процесом засвоєння індивідом під час спілкування і взаємодії з іншими протягом усього життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить, формування політичних ідентичностей, витворення і трансформування власного світогляду, що дозволяло б брати активну участь у політичному житті, виконувати певні політичні ролі, задовольняючи тим самим особисті потреби та інтереси.

Разом з тим, специфіка впливу освіти на студентську молодь, на вироблення політичної культури, опанування політичними ролями та ідентичностями молоддю в процесі її політичної соціалізації сьогодні повинна полягати в тому, на мій погляд, щоб намагатися здійснити перехід від функції формування молодої людини-виконавця та репродуцента до

функції сприяння появі активного творця і учасника політичних процесів та явищ. Цей перехід мав би характеризуватися виразною зміною акцентів у такому напрямку:

— поступова відмова від однобічного інформування в процесі викладання гуманітарних дисциплін у ВУЗі й перехід до якомога відкритішої комунікації, від ідеологічного монологу – до діалогу, від пасивного сприймання – до інтеракції та кількарівневої взаємодії;

— дедалі зростаюче врахування особливостей молодіжного віку та їх врахування у процесі викладання гуманітарних дисциплін;

— перехід від спрямованості на афективну сферу сприйняття політичної інформації молодого особаю до орієнтування на сфери пізнавальну та поведінкову;

— спонукання молоді до більш активної участі у соціально-політичному житті країни в якості її повноправного суб'єкта.

Література

[1] Васютинський В.О. Інтерактивний контекст ідеологічного вибору студентської молоді // Молодь третього тисячоліття: гуманітарні проблеми та шляхи їх розв'язання: Зб. наук. статей. – Т. 1. – Одеса, 2000. – С. 163–168.

[2] . Лебедева Н.М. Социальная идентичность на постсоветском пространстве: от поисков самоуважения к поискам смысла // Психологический журнал. -1999. Т.20. №3. - С.48-58.

[3]. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности// Вопросы философии. - 1994. № 10. - С.121.

[4]. Эриксон Э. Идентичность. Юность и кризис. –М.: Прогресс, 1997.

[5]. Павленко В.Н., Корж Н.И. Трансформация социальной идентичности в посттоталитарном обществе // Психологический журнал. – 1998. Т.19. №1 – С.75-85.

[6]. Руженцева В. І. Політико-ідеологічні ідентифікації українського студентства: фактори впливу// Український соціум. — 2005.— № 1 (6). — С.44-53.

[7]. Франкл В. Человек в поисках смысла. - М.,1990.